

Kilenc évtized, harminchárom nemzedék

Beszélgetések Kosáry Domokossal

forók: Kiss Rozina

Kosáry Domokos 90 éves. Köszöntjük. Isten éltesse!

Szerkesztőségünk a kivételes történelmi teljesítmény, az oktatói és tudományos munkákkal szemmel Kosáry Domokosban azt a történelmi kurzusváltásoktól független (azokkal olykor drámai szembekerülő) nemzeti elkötelezettséget és európai erkölcsiséget tiszteli, amely az ő kilencévtizedes életútján folyamatosan és példászerűen jelen van. Kosáry a magyar nemzet, a magyar értelmiség azon személyiségei közé tartozik, akiket sem megnyomoritani, sem hazájából elűzni nem tudott az olykor mélypontokra alászálló magyar történelem és napi politika.

Az Európai Utas az 1990 óta eltelt több mint egy évtizedben többször kérdezte Kosáry Domokos véleményét nemzetről, történelemlről, Európáról. 1992-ben Görgey Gábor, 1998-ban Szarka László és Módos Péter, 2003-ban Módos Péter volt a beszélgetőtárs. Az alábbiakban nem szabályos interjú közlünk. A vele folytatott beszélgetésekből vett részletekkel arról akarunk képet adni, amit az évek során tanultunk tőle.

A történész nem válhat személytelen médiummá. Sőt én odáig megyek, hogy hajlamos vagyok ironikusan vagy szenvedélyesen írni, ezt sem tartom hibának. A történésznek egyébként sem kell úgy írnia, hogy az színtelen legyen. Csak nem az igazság helyett kell szenvedélyesnek lenni, hanem mellette. Vagy az igazságot átfütendő. (1998)

Egyénileg sosem vettem részt a politikában, főleg a napi és pártpolitikában. De úgy gondolom, van egy magasabb szintű emelete a nemzeti érdekeknek. (1998)

Az európai magyar nemzet létezésében hiszek, bár a látszat sokszor ellene szól, főleg ha a betegségeire is gondolok. És a sokkhatások, az immunrendszer sérülései okozta vicsszorgás meg siránkozó önsajnálattal miatti rossz magatartásra is van sok példa. De hiszek abban, hogy a magyar nemzet betegségei gyógyíthatók, hiszek abban, hogy létezik az egészséges magyar nemzet. (2003)

Tanulmányok, hivatás, életút

Számomra a nagy haza mindig Európa volt. Ez ma természetesen hat és közhelynek számít, de én ezt nem most találtam ki, ezt én még fiatal Eötvös-kollégistaként alakítottam ki magamban, és ma bekövetkezőben van az, amit én akkor megálmodtam. Amikor 1936-ban végeztem, ezért akartam körülnézni ebben a nagyobb hazában.

A magyar történezeseket hagyományosan a németekhez fűzték szakmai kapcsolatok. Csakhogy akkor már hatalmon volt Hitler, ezért Németországba nem akartam menni. Elmentem tehát Párizsba és aztán Angliába, hogy ott nézzek körül az egyetemi, tudományos világban. Ott láttam, hogy otthoni gondolkodásunkból mennyi minden illeszkedik ebbe a tágabb szellemi horizontú világba. (...)

A nemzetközi politika történetét hallgattam a londoni egyetemen, annál a Seton-Watsonnál, aki Magyarország nagy bírálója és ellenfele volt, engem viszont megint éppen az ellenvélemény és az ellenfél érdekelt, ezért iratkoztam be éppen hozzá. Akkor azzal jöttem haza, hogy nekünk egyetlen lehetőségünk van, ha valahogy újra egyensúlyba akarunk kerülni (és ez a hagyományos magyar úri fölény pozíciójából nem megy): az, hogy ezeket a kérdéseket regionálisan közelítsük meg, tehát összehasonlító módszerrel vizsgáljuk ezeknek az országoknak a történetét. (...) Így gondolkodtam, amikor 1939-ben hazajöttem Londonból. 1940-ben alakítottunk egy kelet-közép-európai munkacsoportot. 1941-ben megalakult a Teleki Pál Tudományos Intézet, és ez lett az intézet programja. Persze, aztán 1949-ben mint reakciós, antikommunista és imperialista képződményt felszámolták és átalakították.

Görgey Gábor: Beszélgetés a magyar Toscanában. *Európai utas*/8 (1992)

Módos Péter – Szarka László: Nemzetről, történelemlről. *Európai utas*/30 (1998)

Kényszerpályák, lehetőségek, fordulópontok

Magyarországot (a történelem sokszor) kényszerpálya felé vitte. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezt a kényszerpályát szó nélkül tudomásul kellett volna venni, és hogy ne lett volna a cselekvésnek semmi mozgásteret. Igenis volt, s ezzel nem lehet a felelősséget elhárítani. Az ilyen állítás hamis! Mindig van egy kis lehetőség, ha más nem, erkölcsi.

A régi nemesi hagyományban a középkori Magyarország viszonylagos nagysága volt a meghatározó élmény. Azután bekövetkezett fordulat – a török hódítás – súlyos következményekkel járt. Többek között azzal, hogy a magyarság elvesztette függetlenségét, középnyemzetből kismemzet lett, a történelmi ország összetétele megváltozott. Később pedig megváltozott politikai struktúrája, sőt megváltoztak a magyar állam határai is. A magyarság politikai súlyának ez a fajta – mondjuk így – csökkenése, alárendelt helyzete szorongást váltott ki még Kölcseyben is, aki a legkitűnőbb emberek egyike volt, a reform úttörője, tehát nem negatív elme, hanem ellenkezőleg: a XIX. század egyik legpozitívabb gondolkodója, még benne is munkált ez az érzés. Külföldi történészek már egy évszázaddal ezelőtt megállapították, hogy ez a fajta szorongás valamennyi kelet-közép-európai kis népnél felbukkant, éppen a „nemzeti ébredés” időszakában. Megvolt a cseheknél, megvolt a szlovákoknál, sőt a lengyeleknél. Ez nem magyar sajátosság. Ha pedig nem az – én is azt hiszem, hogy nem az –, akkor miért tartjuk nemzeti sajátosságnak egyedül mi, magyarok? S amikor Széchenyi a Balánon jár, Rigómezőn, és látja a koponyákból állított halmot, észreveszi, hogy az itt élő nemzetek közül mások még rosszabbul jártak... Jómagam betegségtünetnek tartom azt, hogy a magyarok állandóan arról beszélnek, hogy őket a sors üldözi.

Én Bárdossynak személyesen megmondtam 1941 őszén, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, és Magyarország számára katasztrófa, ha ismét a rossz oldalon áll majd. Azt mondta: nincs hadseregük az amerikaiaknak, nincs semmijük. Mondtam: majd lesz. Pearl Harbor után néhány nappal újra találkoztunk, és azt mondta: már flottájuk sincs az amerikaiaknak. Ismét azt válaszoltam: mindenük lesz. Szóval nem látták, nem vették komolyan a realitásokat.

1944. október 15. Miért kellett addig várni? Volt egy pillanat a román kiugrás után, amikor egy elszánt akció alighanem sikerre számíthatott volna. Hogy lehetett azt a magyaroknak megtenniük, hogy a kormányzó, az idős ember ott ül a Várban, és nincs mellette hadsereg? Miért nem ment a hadsereghez? Miért nem ismerték fel azt, hogy a nagy kényszerpályán belül melyek a kis mozgáslehetőségeik?

Én a Kádár-kormányzatot két félelemből vezetem le. Az egyik félelem az volt, hogy vigyázzunk ezekkel a magyarokkal, mert ezek harapnak, ezek, mint a dühödt kutya, akármilyen kicsik, marnak, és az borzasztóan fáj. Mindig féltek ettől, jóllehet indokolatlanul, hiszen a nemzet ismét kivérzett. A másik félelem az volt, ha viszont sok engedményt tesznek, akkor megint bejönnek az oroszok. Ez a két félelem vezette végig a Kádár-rendszert különböző fázisain keresztül.

A kemény diktatúra után jött a puhuló diktatúra, amely puha volt ugyan, de morálisan korrumpáló, leszelő. Félelemmel nem lehet kormányozni.

1989-re a világon senki nem volt felkészülve, maguk az oroszok sem, az amerikaiak a legkevésbé. Mi, magyarok gyanakodva, óvatosan figyeltük a fejleményeket: vigyáztunk, hogy meddig lehet elmenni. Ez '56 tapasztalata volt. Attól tartottunk, hogy egy bizonyos ponton túl valami nem lesz jó. Ezzel együtt szerintem a magyarok jól vették ezt a fordulót. Azt kell mondanom, hogy bár természetesen voltak hibák, most sok kritika éri ezt az időszakot, de ez nem volt sikerületlen fordulatvétel a magyar történelemben. (1998)

Vicsorgás nélkül

Ha 1949-et, amikor a Történettudományi Intézet élén voltam, az egyetemen is tanítottam, összekötjük 1990-nel, amikor az Akadémia elnöke lettem, az egy nagyon szép ív, csak közben óriási szakadék tátong, és ezt az időt valahogy át kellett élni. Ez természetesen nem volt könnyű feladat, és én el voltam határozva, hogy nem távozom ebből az országból. Úgy éreztem, egy magyar történésznek elsősorban Magyarországon van a helye. A nagy szakadék áthidalása nem volt könnyű dolog, de hát most nem panaszkodni akarok, csak sajnálom azokat az évtizedeket, amelyek nem úgy teltek el az én életemben, ahogy a legszerencsésebb lett volna. Akkoriban sem szüntem meg írni, de sajnos megszűntem tanítani, ami hiányzott nekem is, és talán az egyetemnek is. Ezek az évtizedeken úgy átmenni – beleértve az 1956 utáni megtorlás időszakát is –, hogy az ember ne váljék dühödt, vicsorgó, sértett, panaszos figurává, ez volt a legnehezebb. Sokszor láttam ilyen embereket azelőtt is, még fiatal koromban. Még az első világháború körüli konfliktusokból maradtak ilyen öregurak, akik sértett dühvel nézték a világot. Tudtam, nem szabad vicsorgó különccé válni, és amikor az Akadémia élére kerültem, nagyon vigyáztam arra, hogy mindent úgy tegyek, mintha a saját életemben nem történt volna meg az a szakasz, amelyből ezek a veszélyes torzulások következhetnek volna. Úgy döntöttem, nem kezdek ellenvicsorgásba, nem forralok bosszút. Az Akadémia nem politikai testü-

Interjú az Európai Utasnak, 1998
(Vas János felvétele)

let. Ha politikáról van szó, akkor tessék a megfelelő szerveknél föllépni, a megfelelő egyének ellen a megfelelő helyen. Az Akadémiát épségben hoztam át ezen a nehéz ügynön. Szerencsére az exponált sztálinisták akkor már nem éltek, vagy legalábbis nyugdíjasként visszahúzódtak. Új erők jöttek. Az Akadémia bizonyos fokig máris változott, a múltó évekkel egyre inkább.

Ha megnézi a bibliográfiámat, látni fogja, hogy vannak évek, amikor jóformán semmilyen publikációm sincs. Nem azért, mintha akkor nem produkáltam volna, hanem azért, mert nem jelenhetett meg, és a kutatásban is akadályozva voltam. De nem szabad hagyni, hogy a kellemetlen környezet befolyásolja az ember magatartását. Meg kell keresni azokat a formákat, amelyekben az ember mégis alkotóképes maradhat. Még a börtönből is. A Széchenyi-könyvet lényegében ott írtam, ami nem olyan magától értetődő dolog.

Nem gondoltam arra, hogy szabályos önéletrajzot írjak – bár az sem ártana, és mindenkit csak biztatok, hogy írja meg a maga életrajzát, még a legegyszerűbb embereket is, mégpedig azért, mert a Szabad Népből nem lehet majd megírni a legutolsó fél évszázad magyar történelmét. Inkább egy olyan munkához volna kedvem, amelynek az lenne a címe: *Harminchárom nemzedék*, Szekfű Gyula *Három nemzedékére* utalva. Hogy miért harminchárom? Mert a mi magatartásunk eredői, okai nem abba a három nemzedéknyi dimenzióba sűrítethetők össze, amelyben Szekfű meg az akkori német és francia történészek mérlegelték az első világháború előzményeit. Nagyobb időszakot kell vizsgálni. Végző fokon még az őstörténeten is veszekszünk, és politikai viták folynak azon, hogy a hunoktól származunk-e, vagy nem. Harminchárom nemzedék! Tulajdonképpen ennek az egészét kell nézni: egy történész hogyan próbálja felfedezni ezt a harminchárom nemzedéket. Hogy ez szigorúan vett időrendben lenne vagy másképp, a megismerés időrendjében, nem tu-

dom. Ez utóbbi tele van olyan átugrásokkal, akár egy modern regény...

Gyerekkoromban könnyen meghűltem, elég sokat betegeskedtem, és mindig arra gondoltam, hogy az ilyen elkényeztetett úri gyerekek a nehéz próbákat nehezen állják ki. Végül kiderült, hogy elég jól kiállják. S ez valami belső elhatározáson múlik. Az ad az embernek erőt, amit hazulról hoz, ahogyan gyerekkorában bántak vele. Azt magyarázták-e neki, hogy érdemes tisztességesnek, jónak lenni. Az ad az embernek erőt, ha bíznak benne. Én a szüleim bánásmódjára vezettem vissza, hogy ebből

a bizalomból adódó belső elvárásnak mindig igyekeztem eleget tenni. Akkor is, amikor hadifogságban voltam, vagy magánzárkába vagy különböző nehézségek közé kerültem, például állás nélkül maradtam. Mert szó ami szó, átmentem mindazon, ami kiválthatja az emberből az erkölcsi immunrendszer hiánya okozta vicsorgást vagy siránkozást, és ennek ellenére meg tudtam állni a helyemet úgy, hogy nem torzultam el, és beteg sem lettem tőle. Mondják, még orvosok is, hogy a testi betegségek sokszor pszichoszomatikusak. Ha az ember rosszul viszonyul lelkileg, morálisan önmagához és a világhoz, akkor ez valahol megbetegíti fizikailag is. De hiszek ennek az ellentétében is, abban, hogy a belső egyensúly viszont gyógyító hatású. Aki szilárd és kiegyensúlyozott morális állásponton áll, az meglepően nehéz próbatételeknek is eleget tud tenni. Nem lesz beteg, nem adja be a derekát, nem kezd sem siránkozni, sem dühöngeni, őrjöngeni, vicsorogni, bosszút óhajtani, nem próbálja megpofozni a másikat, hogy azután csodálkozzék, amikor visszapofozzák – és tessék, máris Deák Ferencnél kötünk ki. Deák Ferenc is sokat betegeskedett, de megvolt benne az a fajta belső szilárdság, amely ezt a betegségre való hajlamot ellensúlyozta... (2003)

Deák Ferencről

Arról kérdezett, mi volna üdvös jelenleg a deáki gondolkodásmódból, látásmódból. Például: a tolerancia. Nekünk egy bizonyos higgadt színvonalon kell politizálnunk. Még akkor is, ha másféle ellenféllel vagy vitapartnerrel állunk szemben. Fontos hogy lehetővé tegyük számára a visszavonulást, azt, hogy presztízsvesztés nélkül elismerjen bizonyos általunk helyesnek tartott igazságokat. Ha eleve úgy kezdjük a vitát, hogy lehetetlen számára ép erővel és erkölccsel visszavonulni, akkor kénytelen lesz lélek szakadva, élet-halálra hadakozni velünk. Deáknak sem a hátrálás, az engedékenység a fő vonása, ahogy azt sokan tévesen hiszik, hanem az, hogy ahol nem kell, ott nem provokál, és lehetővé teszi az ellenfélnek a megegyezést, a kiegyenlítődest.

Lényegében ezt próbálta 1848-ban is. Nem értett egyet a bécsi kormánnyal, amikor a már szentesített törvények módosítását követelte, de tulajdonképpen a függetlenségi politikával sem.

Az 1860-as években állott elő olyan helyzet, hogy az olyan ember, mint ő, vezető szerephez juthatott. (Az emigrációban Kossuth többé nem jutott olyan nemzetközi politikai szerephez, mint 1848 tavaszán.) Nos, Deák ekkor, a hatvanas évek második felében nemcsak felismerte a helyzet lényegét, de meg tudta magyarázni, megértette mind a két féllel, az osztrákkal és a magyarral, hogy (és most majdnem szó szerint idézem): nem tud Magyarország a saját lábán megállni a Habsburg-monarchia nélkül, mert olyan hatalmak, olyan erők vesznek körül, amelyek elsodorhatnának bennünket; de a Habsburg birodalom sem tud megállni a maga lábán Magyarország nélkül.

Ne felejtjük el, hogy akkor Magyarország is „birodalom” volt. A mi szemünkben lehet az akkori Magyarország magyar nemzetállam, de a valóságban nem volt az, mert hiszen a magyar etnikum a lakosságnak a felét sem tette ki. Ha ma a nemzetek fölötti birodalmat eleve életképtelennek tartjuk, akkor ki kellene mondanunk, hogy a történelmi Magyarország sem volt tartható az akkori külső és belső feltételek mellett. Deák ezt a felfogást képviselte a kezdetektől. 1836-tól kezdőként vett részt az Országgyűlésben. Ez az az időszak, amikor kieleződnek a konfliktusok Pozsony és Bécs között, amelyek Kossuth és Wesselényi elfogatásában, az országgyűlési ifjak perében csúcsosodtak ki. Deáknak sikerül a bécsi tárgyalásokon elintézni, hogy Kossuth kijusson a börtönből, Wesselényit elengedjék, s ekkor kezdődött az az új szakasz, amelyben Kossuth megkapja a Pesti Hírlapot, ami alapvető fontosságú volt a magyar reformközvélemény kialakítása szempontjából. Szóval már első fellépésének ez a lényege: kerülni a fölösleges konfliktusokat, az ellentéteket olyanformán kiegyenlíteni, hogy az ügyből mindenki ép arccal jöhessen ki. Deák ezt teljesen világosan látta. 1841 végéről vagy 1842 elejéről megmaradt egy levele a sógorához, amelyben felveti azt a kérdést, amelyet majdnem ugyanakkor Kossuth is felvetett a Pesti Hírlapban: hogy a jövő a nemzetek, a nagy nemzeti egységek kialakulását hozza. Gondol itt a német egységre meg az orosz egységre, mert az akkori politikai gondolkodásban erősen élt az a feltételezés, hogy az összes szlávok is majd egy nagy nemzetté egyesülnek. Kossuth abból indult ki, hogy ha támogatjuk a létrejövő német egységet, akkor a németek is támogatnak minket, s az angolok és a franciák is a mi oldalunkon lesznek abban a nagy összeütközésben, amely a leendő német és orosz hatalom között szükségképpen létrejön. Említett levelében Deák Ferenc sokkal árnyaltabban ítéli meg a helyzetet, és úgy látja, hogy a „kereskedelmi szellemű” angolok és a „sértődött” franciák a feltételezett nagy összecsapásban nem fogják támogatni a németeket, és az eredmény az lesz, hogy létrejön egy olyan szláv hatalom, amely Magyarország északi és déli, szlávok lakta részeit elszakítja. Tehát önállóságunk és önálló nemzeti létünk kérdésessé válik. Riasztóan hat ezeket az 1842-ben papírra vetett sorokat olvasni ma, amikor már tudjuk, mi következett. Szóval világosan látni, hogy Deák felismerte Magyarország problémáit, lehetőségeit, erőviszonyait, pontosan tudta, hogy helyzetét a nemzetközi rendszerben nem tudja biztosítani valami olyan külső biztonsági tényező nélkül, mint amilyen a Habsburg-monarchia. S ha ez van adva, akkor használjuk jól, ebből kell védőkere-

A „magyar Toscanában”: Dörgicse, 1992

ket alkotni Magyarország számára, ehhez viszont olyan helyzetet kell teremteni a Monarchián belül, amely a magyar nemzetnek is elfogadható. (2003)

Az egységes Európáról

Az Európai Unió szerintem az európai történelem legnagyobb, legmerészebb és legígéretesebb kalandja.

Ebből a kalandból nekünk nyilvánvalóan nem szabad kimaradnunk. Vannak például olyan aggodalmak, hogy minket gazdaságilag, kulturálisan lenyelnek, politikailag alárendelnek, végvár leszünk, mint a XVI–XVII. században. Természetesen ezek reális feltevések olyan szempontból, hogy ha mások rosszul csinálják, és mi is rosszul csináljuk, akkor ez sincs kizárva.

Európa soha nem lesz egyetlen nemzet, Európában soha nem lesz egyetlen nyelv. A kisnemzetek külön nyelve és kultúrája fenn fog maradni.

Az európai integráció maga is változó képlet. Mint mondtam, kaland, amely még nincs lezárva. Mi azt reméljük, hogy jó irányba megy, és figyelniük kell, hogy jó irányba megy-e. A másik, hogy amit az európai integrációhoz való csatlakozásunk feltételeiként megadnak, az – számszerűen a problémák ötven százaléká: mi van előírva, milyen gazdasági szint kell, milyen jogharmonizáció kell, milyen társadalmi berendezkedés, politikai intézményrendszer stb. Maga a célkitűzés, hogy ebbe beilleszkedjünk, az helyes, de az eredmény nem kis mértékben azon fog múlni, hogy politikai garnitúránk, amelynek a maga feladatait kell megoldania, hozzáértő, tisztességes és határozott lesz-e.

... Az a hely, amelyet mi az európai integráción belül magunknak kivívunk, sokban a mi garnitúránk cél-tudatosságán, hozzáértésén, önértzetességén és jóakarató emberit tisztességén múlik.

A magyar önértzet ebben mutassa meg magát, tessék keményen, kellő szakértelemmel képviselni a mi érdekeinket.

Ami a másik oldalt illeti, én azzal teljesen egyetértek, hogy a határon túli nemzetrészeknek nekünk nem a

2003

határok megváltoztatásával, hanem az ő feltételeik javításával kell segítenünk. Vagyis az az érdekünk, hogy Szlovákia, Románia, Szerbia, tehát szomszédaink mind prosperáljanak, kerüljenek be az Európai Unióba, hogy jól menjen nekik. Mert ha nekik rosszul megy, egészen biztos, hogy mi magyarok leszünk ott a zsidók, a bűnbakok.

Fontos, hogy hozzáértéssel kiköveteljük magunknak a megfelelő helyet az európai integrációban. Csak akkor fognak nekünk jó helyet adni. Ugyanez áll szomszédainkra is. Nem szabad veszekedni, különösen nem határkérdésekben. Magyarországnak egyik nagy feladata: meg kell szabadulnia ezektől a történelmi komplexusoktól. Saját panaszaitól, gyengeségétől és vízióitól. Nem szabad a politika kérdéseit indulati, érzelmi szinten megközelíteni. (1998)

Kis nemzetek az unióban

A múlt században nem sok esélye volt egy kis nemzetnek a létezésre. Az utolsó évszázadokban a nagyhatalmak, ha teheték, elnyelték a kis nemzeteket. Az Európai Unióval most érkezünk egy olyan rendszerhez, amelyben módja lehet létezni a kis nemzeteknek. Létezhetik a nálunk is kisebb Szlovénia vagy Lettország, senki se vonja kétségbe létüket. A kis nemzetek létét ma nem fenyegeti olyan veszély, mint amilyentől Deák Ferencék tartottak a XIX. században, a szláv és német hatalmi egységesülés folytán. Az más kérdés, hogy a kicsik mennyiben jutnak szóhoz a közösségben. Ez egyike lesz azoknak a feladatoknak, amelyeket a kis nemzeteknek meg kell oldaniuk, hogy ne adjanak alkalmat arra, hogy mint mellékszereplőket félresodorják őket. Kétségtelen, hogy a kis nemzetek nem óhajtják feladni tulajdonságaikat, nyelvüket, kultúrájukat – sem a hollandok, sem a svédek, a dánok, a finnek, a magyarok, nem sorolom tovább. És nincs is szükség arra, hogy föladják. És az biztos, hogy a nagy nemzetközi kereteken be-

lül több esélye van egy kis nemzetnek léte és kultúrája megőrzésére, mint amilyen korábban, a nagyhatalmi egyensúlyok idején volt. Akkor mindig megvolt a veszélye, hogy az adott egyensúly fölborul, és jön egy új háború, majd újabb alkuk és megállapodások. A kis nemzetek tehát jobb sanszokkal indulnak a jövő felé, mint korábban. Bizonyos közös érdek össze is fűzi őket. A hollandok és a magyarok például biztos egyetértenek abban, hogy a kis országok és a kis államok, kis nemzetek megfelelő súllyal és befolyással bírnak a nagy közösségben, és a kis nemzetek együtt, együttes szavazataikkal komoly erőt képviselhetnek.

Hogy ezt hogyan lehet megcsinálni, a jövő majd megmutatja. A hollandokkal való érdekegyeztetés nem lesz nehéz, de itt, Kelet-Közép-Európában, ahol mindent oly gyakran egyfajta nemzeti érzékenységgel és kizárólagosságra való törtő uralmi vágygal szemlélnék, csorbulhat a közös érdekérvényesítés. Ha már Deák Ferencről beszéltünk, akkor hadd mondjam, hogy a mostani magyar politika és különösen uniós politikánk szükségképpen egy ilyen megközelítést követel meg. Hiába siránkozunk a múlt miatt, és ugrálunk, hiába fenyegetőzünk, nincs akkora erőnk, hogy ilyen módon próbálkozhatnánk érvényesülni. Az egyetlen tanács, amit adni tudok, hogy ne képviseljünk téves álláspontot, és ne provokáljunk, ne tegyünk olyasmit, ami segíthet kiprovokálni. Próbáljuk megmagyarázni, gesztusokkal érthetővé tenni a más nemzetek számára, hogy nemcsak érdekellentétek vannak köztünk, s hogy nemcsak a magyaroknak, nekik is revideálni kell az unió szempontjából a történelmüket, történelemszemléletüket, hamis identitásukat. Ez rendkívül nehéz feladat, de nem látok más lehetőséget erre, mint a Deák Ferenc-i megközelítést. Lehetővé tenni vitapartnerreink számára, hogy önértékük megőrzésével tehessenek engedményeket, javíthassák meg a viszonyukat a magyarokkal. De ha mi elkezdünk a magunk óhajai számára kizárólagosságot követelni, azzal a másikat, a másik felet vagy feleket fogjuk olyan álláspontra szorítani, amelyből nem tud gesztusokat tenni, amely csak erőszakos, agresszív lépésekre készíti. Vagyis a Deák Ferenc-i receptet ajánlom. Nem azt mondom, hogy ez föltétlenül mindig sikerre vezet, de a másik recepttel semmire sem jutunk. (2003)

Módos Péter

Kosáry Domokos műveinek teljes bibliográfiája a Magyar évszázadok (Bp., 2003) c. tanulmánykötetben olvasható.